

A sokszínű Kárpát-medence

Úton lenni a XVIII. és a XIX. századi Magyarországon

Alapfokú tanulmányainkból még rémlik, hogy a Kárpát-medence a Duna és a Tisza, valamint a hozzájuk kapcsolódó mellékfolyók vízgyűjtő területe. Az árvízmentesítések és folyószabályozások előtt óriási területek voltak víz alatt, s az ország a török kor utáni lepusztult állapotából csak lassan tért magához. Ennek következtében még az 1770-es években is találunk példát arra, hogy bizonyos alföldi településeken egész évben csónakkal közlekedtek, kiváltképp akkor, ha a szomszéd faluba vagy városba akartak eljutni.

Ha valaki utazni kívánt a XVIII. századi Magyarországon, akkor fel kellett készülnie, hogy a legváltozatosabb domb- és hegyvidékek, füves puszták vagy lápvidékek keresztezik útját.

Módosabb emberek, főleg külföldi utazók leginkább *delizánszon* (régii lófogatú személyszállító postakocsi) járták az országot, s emitt meghatározott lóváltó postaállomásokon keresztül jutottak el utazásuk végpontjába. Ha valaki mégis el akart térni ettől a meghatározott úttól, akkor fogadhatott parasztszekeret útja folytatásához. Az utak fontosságára utal II. József (1780–1790) azon utasítása a Helytartótanácsnak, hogy írják össze a meglévő katonai, kereskedelmi és egyéb utak állagát, hogy azokon el lehessen majd végezni a megfelelő munkálatokat.

Milyen időjárásra számíthattak a helyiek, illetve a Magyarországra érkezők, ha útra kívántak kelni? A témában eligazítást nyújthat egy 1814-ből ránk maradt olvasói levél, amit a *Nemzeti Gazda* című folyóiratnak küldtek be:

Voltak ezen a tájon (Tisza és Maros vidéke) 1790-től fogva a szárazság miatt sok mostoha és terméketlen esztendő, de csak egy-egy magánosán (...) s így csak maradt egyikről a másikra valami zsugorgatott gabonaeleség és takarmány. Ez utóbbi hiányosságot rendszerint helyre ütötték a Tisza, Körös és Maros előtésein lévő kaszálórétek. (...) az 1813-nak bekövetkezett insége, és a nyomorúságnak mintegy felső fokára rúgtatta rémületünket, midőn júliusban, a már félig eltakart rétiszénákat az említett folyók árja elborította (...) a kenyérnekvalót és más élelmet úgyszintén messze földről kellett összehordanunk. (...) Valóban furcsa égtájon fekszik ez a mi Hazánk (...) A szörnyű esőzések miatt kétszer félbeszakasztott nyomtatás (értsd: a gabonaszemek kitapo-

sása a learatott kalászból) miatt ugyanannyiszor 8 forint-ról 20-ra, 6 forintról 12-re nevededett egy köböl búza ára.

A Duna Győrig elsőrendű közlekedési útvonal volt a kor emberének. Hátulütője „csak” árvizei voltak, amelyek azonban jelentős területeket borítottak el. Mellékfolyóinak (Rábca, Marcal, Vág, Nyitra, Garam, Ipoly, valamint a Dráva-Mura) területeit leginkább az elmozsarasodás jellemezte.

A felsoroltaktól is kisebb folyókon, ahol leginkább gátasmalmok működtek, a malomgátak okozta feltöltődés, a tavaszi s az őszi árvízveszély jelentett nagy veszedelmet a környék lakóinak. A szabályozás előtt álló Tisza lefolyásai szintén nem kevés problémát okoztak a lakosságnak: hatalmas területek állandóan víz alatt álltak, majd az ár elvonultával elmozsarasodtak.

A szabályozási munkák megindításakor a Tisza-völgyben működő vízimalmok száma több mint tízezer volt. Érthető módon a folyószabályozás első feladata a malomgátak mielőbbi elbontása és ezzel a víz szabad folyásának biztosítása volt.

Honnét értesülhetünk még a Kárpát-medence XVIII–XIX. századi természeti környezetéről? Többek között a vármegyei tisztiorvosok jelentéseiből, ők ugyanis hivataluknál fogva is kötelesek voltak számot adni a megye éghajlati, időjárásai és egyéb természeti adottságairól, sőt még a bekövetkezett természeti csapásokról is. Johann Georg Hoffinger (1756–1792) orvos 1791-ben kiadott munkájában (*Vermischte medizinische Schriften*) részletesen beszámolt Selmechánya (németül *Schemnitz*) környékének természeti adottságairól. A leírás szerint az évszakok arrafelé változó hosszúságúak, a rövid tavasz többnyire csak júniusban köszönt be, a nyár is rövid, az ős pedig szeles és barátságtalan. A tél igen sokáig tart, és csak ritkán olvad el a jég március idusa előtt. A vidék hegyeit hatalmas erdőségek borítják, melyek a környék bányáihoz és építkezéseihez szükséges fát biztosítják.

Más típusú, kevésbé „szakszerű” források a ránk maradt útleírások. A keszthelyi Georgikon egykori kiváló tanára, majd igazgatója, Asbóth János (1768–1823) is készített egyet a Balaton-felvidékről. Feljegyzésében Tapolca környékét úgy írta le, hogy bár a „térsg többnyire mészkövekkel vagyon meghintve”, a föld mégis könnyen művelhető és termékeny. Az Eger-patak mentén barangolva az összeszűkülő völgyben kevesebb művelhető földterületet talált, ám kitűnt, hogy a kis Kapolcs falu határában kilenc(!) malom is működött. Ráadásul a falu mellett, az egyik hegy oldalában olyan kőport bányásztak, amelyet Úrkútra szállítottak, ahol Zichy gróf műhelyében üveggyártásra használták fel.

Balla János Sch. P.